

Міністерство освіти і науки України

Модельна навчальна програма
«Правознавство. 9 Клас»

Автори: Наровлянський О. Д., Пузіков Д. О.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Загальні відомості

Модельна навчальна програма з правознавства створена відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти (далі — Державний стандарт), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 року № 898, і Типової освітньої програми для 5–9-х класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 19 лютого 2021 року № 235 (зі змінами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 09 серпня 2024 р. № 1120). Програма спрямована на реалізацію вимог до обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом для всіх освітніх галузей — мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформативної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької.

Мета та завдання курсу

Курс «Правознавство» належить до другого циклу базової середньої освіти — базового предметного навчання — і є традиційним обов'язковим навчальним курсом. Він зорієнтований на навчальне навантаження *0,5 год* на тиждень у 9-му класі. Метою курсу є формування в учнів базових правових знань і практичних умінь, а також здатності інтегрувати ці знання з іншими навчальними дисциплінами — історією, географією, економікою тощо — для ефективного розв'язання життєвих ситуацій на основі норм чинного українського законодавства.

Курс формує компетентності, необхідні для подальшого вивчення відповідних навчальних предметів у закладах вищої освіти та в повсякденному житті. Зміст модельної навчальної програми розроблено з урахуванням вікових, загальнонавчальних і психологічних особливостей учнів. Зміст навчальних занять і методи роботи сприятимуть формуванню в учнів умінь аналізувати життєві ситуації, ініціативності, спроможності використовувати існуючі правові можливості та реалізовувати власні ідеї; здатності до активної участі в житті суспільства, умінь розв'язувати проблеми на основі норм права; готовності брати відповідальність за прийняті рішення, активно брати участь у правозахисній діяльності тощо.

Завдання курсу:

- оволодіння вміннями досліджувати й аналізувати правові проблеми, що виникають у суспільстві;
- формування основи знань про державу, право та правову систему України;
- оволодіння знаннями щодо встановлення наявності правовідносин і правопорушень;

- формування вмінь визначати власні трудові, сімейні та цивільні права й обов'язки;
- ознайомлення з механізмами реалізації та захисту прав дитини, а також існуючими правовими можливостями.

Основними очікуваними результатами курсу є:

- сформованість дослідницької і навчальної компетенцій — важливих складників ключових компетентностей у галузі права;
- розвиток критичного мислення;
- розвиток медіаграмотності;
- набуття навичок роботи з інформацією про систему права та законодавство України.

Завдання курсу реалізуються на основі запровадження в навчання різноманітних методів і систематичного вирішування різноманітних наукових і навчально-життєвих проблем. Під час цієї діяльності учні опановують відповідні знання та вміння, що в майбутньому надасть їм змогу використовувати набуті компетентності в реальному житті.

Моделна навчальна програма курсу реалізує компетентнісний, дослідницький, діяльнісний, проблемно-ситуативний, особистісно орієнтований, рефлексивний та інші підходи до навчання і сприяє **формуванню** в учнів **ключових компетентностей**, зокрема:

- *вільного володіння державною мовою та здатності спілкуватися іноземними мовами* — уміння ініціювати усну, письмову й онлайн-взаємодію державною та іноземною мовами для розвитку ідеї та її реалізації; презентувати власну ідею та ініціативи зрозуміло, грамотно, з використанням доцільних виражальних засобів; використовувати комунікативні стратегії для формулювання власних пропозицій і рішень; описувати державною та іноземними мовами власні вміння і компетентності щодо своїх прав та обов'язків, їхньої реалізації в повсякденному житті тощо; обговорювати й приймати правомірні рішення для вирішення різноманітних життєвих ситуацій; використовувати правові документи; ставлення: готовність брати відповідальність за себе й інших осіб, відповідальне ставлення до мовленнєвого вчинку, розуміння ролі комунікативних умінь, читацького досвіду для успішної самореалізації, зокрема в процесі участі в різноманітних правовідносинах, усвідомлення важливості володіння державною мовою та спілкування іноземними мовами для реалізації та захисту прав, участі в правовідносинах;

- *математичної компетентності* — уміння генерувати нові ідеї, аналізувати, ухвалювати оптимальні рішення, розв'язувати життєві проблеми, відстоювати свою позицію, дискутувати, використовувати різні стратегії, шукати оптимальні способи розв'язання проблемних правових ситуацій із використанням математичних методів, планувати й організовувати діяльність для досягнення поставлених завдань; ставлення: відповідальність та ініціативність, упевненість у собі;

- *інформаційно-комунікаційної компетентності* — уміння планувати власну та групову діяльність для проєктування і створення інформаційного продукту, ідентифікувати можливості цифрових технологій і пристроїв для пошуку нормативних актів, іншої правової інформації, оцінювати та враховувати власні сильні й слабкі сторони в груповій та особистій діяльності, визначати можливі варіанти розв'язання правових проблем і перевіряти результати за допомогою засобів цифрових технологій і пристроїв, дотримуватися законодавства щодо авторського права в інформаційній діяльності, визначати правові процеси й відносини, пов'язані з інформатикою та інформаційними технологіями, використовувати цифрові технології, зокрема можливості штучного інтелекту, для розв'язання правових задач, проблемних правових ситуацій; ставлення: відповідальність за власну діяльність і результати роботи над спільним проєктом щодо створення інформаційного продукту у сфері права, толерантність щодо інших членів групи, сприйняття помилок як поштовху для вдосконалення інформаційного продукту та власного розвитку, виявлення лідерства, ініціативності під час провадження інформаційної діяльності, прагнення до високих стандартів власної і групової діяльності під час створення інформаційного продукту, зважений підхід до оцінювання власної діяльності, що формує цифрову репутацію, повага до приватної інформації інших осіб, зокрема персональних даних;

- *компетентності в галузі природничих наук, техніки та технологій* — прогнозувати вплив природничих наук на розвиток права, зокрема формування нових галузей, підгалузей та інститутів унаслідок розвитку техніки й технологій, пояснювати значення законодавства у сфері природоохоронної діяльності, забезпечення власного здоров'я і життя тощо; ставлення: виявлення конструктивної активності, відповідальність за прийняття виважених рішень під час власної і групової діяльності, усвідомлення значення набутих компетентностей для успішної самореалізації, усвідомлення залежності добробуту й фінансового успіху від рівня оволодіння здобутками сучасної науки та техніки;

- *ініціативності та підприємливості* — уміння генерувати нові ідеї, вирішувати життєві проблеми, аналізувати, прогнозувати, ухвалювати оптимальні рішення, використовувати критерії раціональності, практичності, ефективності та точності з метою вибору найкращого правового рішення, аргументувати й захищати свою позицію, використовуючи норми права, дискутувати, застосовувати різні стратегії, шукаючи оптимальні способи розв'язання життєвого завдання на основі правових норм; ставлення: ініціативність, відповідальність, упевненість у собі, позитивне оцінювання та підтримка конструктивних ідей інших;

- *інноваційності* — уміння проєктувати власну професійну діяльність відповідно до своїх здібностей, переваг і недоліків з урахуванням правових можливостей та обмежень; творчо мислити, генерувати нові ідеї та ініціативи, утілювати їх у життя для покращення власного добробуту, розвитку суспільства й держави, формулювати мету та завдання, розробляти плани для їхнього

досягнення, прогнозувати й мінімізувати ризики, що визначені нормами права, приймати рішення та оцінювати їхню ефективність, застосовувати правові знання в повсякденному житті; ставлення: виявлення ініціативності, відкритості до нових ідей, впевненості й рішучості під час реалізації власних ідей, визнання своїх талантів, здібностей, умінь і демонстрація їх у праці й творчості, відповідальність за кінцевий результат власної та групової діяльності, усвідомлення ролі права як одного з найважливіших факторів, що визначають життя суспільства;

- *навчання впродовж життя* — уміння відбирати й застосовувати потрібні знання та способи діяльності для досягнення визначеної мети, аналізувати, контролювати, коригувати й оцінювати результати своєї навчальної діяльності, доводити правильність власного судження або визнавати помилковість; ставлення: усвідомлення власних освітніх потреб і цінності нових знань і вмінь, що відповідають сьогоденню, розуміння важливості вчитися впродовж життя, постійно слідкувати за змінами законодавства, прагнення до вдосконалення результатів своєї діяльності;

- *громадянської та соціальної компетентностей* — уміння використовувати досвід пізнання історії для обрання дієвих життєвих стратегій, брати до уваги зміни в історії і суспільстві та їхній вплив на розвиток держави й права, оцінювати їхні ризики та переваги для власного життя і життя спільноти, виявляти інтереси різних спільнот / груп і шукати способи їхнього узгодження для вирішення проблем на основі чинного законодавства, планувати, організовувати, реалізовувати індивідуальні чи командні проєкти, оцінювати їхню ефективність, представляти результати, визначати взаємний вплив права та суспільного життя, пояснювати спосіб організації діяльності органів та інститутів держави, громадянського суспільства; ставлення: готовність використовувати досвід історії для самопізнання та досягнення мети побудови незалежної правової демократичної держави, зважене прийняття рішень на основі досвіду минулого та сучасного соціального життя, здатність брати на себе відповідальність за результат власної та колективної діяльності, ініціативність, відкритість до нових ідей, усвідомлення економічних і соціальних можливостей та викликів, з якими стикається суспільство, здатність приймати правомірні рішення з урахуванням можливих ризиків;

- *екологічної компетентності й здорового життя* — уміння визначати власні слабкі й сильні сторони для проєктування майбутньої професійної діяльності та власного добробуту, діяти відповідно до норм права в різних життєвих, зокрема й непередбачуваних, ситуаціях, визначати мету та досягати її, прогнозувати й оцінювати ризики прийняття рішень, критично мислити, ініціювати й реалізовувати соціальні проєкти, що мають культурну, комерційну або суспільну цінність з урахуванням вимог права, розуміти законодавче підґрунтя процесів особистого та суспільного життя (права й обов'язки, захист прав споживачів, реалізація трудових, сімейних, цивільних та інших прав тощо); ставлення: усвідомлення важливості володіння знаннями з права для успішного розвитку й організації власного життя.

Структура програми

Модельна навчальна програма курсу «Правознавство» складається із чотирьох розділів:

Розділ 1. Основи теорії держави та права;

Розділ 2. Забезпечення прав людини — основна мета діяльності держави;

Розділ 3. Основи конституційного права;

Розділ 4. Право у вашому житті.

Розділ 1. «Основи теорії держави та права» присвячений ознайомленню з виникненням держави та права та їхнім нинішнім розвитком.

Окреслюються поняття «держава», «право», «соціальні норми», «правопорушення», «правовідносини» тощо. Основні завдання цього розділу — надати учням розуміння сутності держави та права, ролі права в житті суспільства та кожної людини.

Практичне спрямування розділу — учні мають дізнатися про роль соціальних норм і права в житті кожної людини, можливості власної участі в правовідносинах, підстави та порядок притягнення до юридичної відповідальності в разі скоєння правопорушень. Важливим завданням на цьому етапі є формування в учнів навичок, необхідних упродовж вивчення курсу, зокрема вміння розв'язувати юридичні задачі, аналізуючи запропоновані ситуації з точки зору правових норм, знаходити необхідну та достовірну правову інформацію, зокрема з використанням відповідних баз даних, здійснювати інформаційний пошук.

Розділ 2. «Забезпечення прав людини — основна мета діяльності держави» присвячений поглибленню і розширенню знань учнів про права людини як основну мету діяльності сучасної демократичної держави. Передбачено ознайомлення з основними міжнародно-правовими актами з питань захисту прав людини (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенція про права дитини), з національними та міжнародними механізмами захисту прав людини, з поняттями «права людини», «свободи людини» тощо.

Практичне спрямування розділу — в учнів мають бути сформовані вміння обирати правомірні шляхи захисту власних прав, писати звернення громадян, заяву до суду тощо.

Розділ 3. «Основи конституційного права» присвячений ознайомленню з конституційним ладом Української держави. Учні ознайомлюються з поняттями «поділ влади», «виборчі системи», «референдум», «громадянство» тощо.

Практичне спрямування розділу — сформувані в учнів уміння на основі знання норм права брати участь у процесах державного життя, зокрема виборах,

референдумі, визначати, до якого державного органу їм варто звернутися для вирішення своїх проблемних питань тощо.

Розділ 4. «Право у вашому житті» присвячений ознайомленню учнів з основами різних галузей права в Україні. Учні ознайомлюються з порядком участі в цивільно-правових відносинах (купівля–продаж, дарування, оренда, перевезення, спадкові відносини тощо), порядком укладання та припинення трудового договору, особливостями праці неповнолітніх, порядком укладання та припинення шлюбу, взаємними правами й обов’язками батьків і дітей, основами адміністративного та кримінального права, відповідальністю, передбаченою за найбільш поширені адміністративні та кримінальні правопорушення тощо. Окреслюються поняття «цивільна дієздатність», «роботодавець», «працівник», «трудова угода», «шлюб», «злочин» тощо.

Практичне спрямування розділу — сформувати в учнів уміння правомірно діяти в життєвих ситуаціях, що регулюються нормами цивільного, сімейного, трудового права, укладати трудову угоду, захищати свої права споживача, утримуватися від учинення адміністративних і кримінальних правопорушень тощо.

Організація освітнього процесу

Курс «Правознавство» має чітко визначену практичну спрямованість, яка реалізується під час організації пошуку необхідної інформації, розв’язання ситуативних завдань, під час роботи, зокрема самостійної, з нормативними актами, інтернет-ресурсами тощо. У роботі можуть застосовуватися різноманітні методи — «мозковий штурм», дискусія, робота в парах (групах), освітні екскурсії, рольові ігри, імітаційні вправи тощо. Рекомендується застосовувати різноманітні форми роботи учнів — індивідуальну, парну (групову), фронтальну.

Ефективному засвоєнню або закріпленню навчального матеріалу сприятимуть рольові ігри, імітаційні вправи, під час яких учні вчать діяти в різноманітних життєвих ситуаціях, обираючи варіанти своїх дій відповідно до норм права. У межах вивчення відповідної теми вчитель може вносити певні корективи з урахуванням матеріально-технічного забезпечення, наявності власних дидактичних розробок, рівня підготовленості класу, інтересів дітей, місцевих особливостей тощо.

Модельна навчальна програма не передбачає розподілу годин за розділами й темами. Учитель може на власний розсуд здійснити цей розподіл з урахуванням здібностей і навчальних можливостей учнів, доцільності проведення уроків систематизації та узагальнення, особливостей реалізації проєктної діяльності тощо.

Організація освітнього процесу передбачає:

- зв’язок навчання із життям;
- підвищення мотивації учнів до навчання;
- реалізацію діяльнісного та компетентнісного підходів до навчання;
- розвиток самостійності й активності учнів;

- розвиток уміння адаптуватися до умов реального навколишнього світу;
- уміння спілкуватися, співпрацювати з однокласниками / однокласницями в процесі різних видів діяльності.

Очікувані результати навчання (учень / учениця)	Зміст	Види діяльності
Висловлює думку про роль правознавства в житті суспільства; визначає очікування щодо вивчення правознавства; дотримується принципів академічної доброчесності в навчанні, науковій та іншій творчій діяльності [9 ГІО 6.1.3-3].	Вступ. Що таке <i>правознавство</i> та що воно вивчає. Поняття академічної доброчесності, принципи академічної доброчесності в навчанні, науковій та іншій творчій діяльності	«Мозковий штурм». Розмова про очікування учнів від вивчення курсу правознавства
1. Основи теорії держави та права		
Описує соціальні норми та право як особливий вид соціальних норм, правовідносини й правопорушення; порівнює види соціальних норм і визначає відмінності права від інших видів соціальних норм; визначає наявність правопорушення в запропонованих ситуаціях; установлює взаємозв'язок між поведінкою людини та її юридичними наслідками; демонструє знання перебігу основних подій, явищ, процесів розвитку держави та права в часі в межах історичних епох [9 ГІО 1.1.2-1]; визначає віддаленість, тривалість одних основних подій, явищ, процесів розвитку держави й права відносно інших, розвитку національної правової системи України [9 ГІО 1.1.2-2];	Поняття та ознаки держави. Сутність та особливості державної влади. Соціальні норми. Поняття та ознаки права. Законодавство. Юридична сила правового акта. Конституція — Основний Закон країни. Правовідносини. Правопорушення. Юридична відповідальність	Аналіз нормативних актів і юридичних ситуацій, ролі держави в житті людини. Складання порівняльної таблиці «Види юридичної відповідальності», «Держава та додержавне суспільство» тощо. Практичне заняття «Юридична відповідальність неповнолітніх».

укладає синхроністичну таблицю, наводить приклади спільного та відмінного в історичних подіях, явищах і процесах, пов'язаних із розвитком держави та права [9 ГІО 1.1.3-1]; пояснює на прикладах відмінності між суспільними системами держав, які мають різну форму правління, територіальний устрій, політичний режим [9 ГІО 4.1.2-2]; виявляє і пояснює ознаки правової системи, що діяла на українських землях у різних культурно-історичних епохах [9 ГІО 1.1.3-3]; розрізняє економічні, політичні, культурно-інтелектуальні чинники розвитку держави та права й пояснює їхній взаємовплив на основі отриманих знань [9 ГІО 1.2.1-1]; визначає передумови, розрізняє результати та наслідки історичних подій, явищ, процесів розвитку держави й права [9 ГІО 1.2.3-1]; установлює взаємозв'язки між діями осіб (юридичними фактами) і виникненням, зміною, припиненням правовідносин, наводить приклади, характеризує правовідносини, у яких беруть участь неповнолітні [9 ГІО 1.2.1-2]; визначає критерії змін у житті суспільства, зумовлених виникненням держави та права (з допомогою вчителя) [9 ГІО 1.2.3-2]; наводить приклади змін і неперервності в історії суспільства на прикладі розвитку держави та права, пояснює цю взаємодію [9 ГІО 1.2.3-3];		Робота в групах з аналізу юридичних ситуацій
---	--	---

наводить приклади різних тлумачень виникнення держави суб'єктами історичного процесу [9 ГІО 3.3.2-2]; спираючись на логіку причиново-наслідкових зв'язків, прогнозує подальший перебіг процесу розвитку держави та права в період інформаційного суспільства й оцінює можливі зміни [9 ГІО 1.3.2-2]; передбачає зміни в державному управлінні, правовому регулюванні життя суспільства, правозахисній та правоохоронній діяльності в період інформаційного суспільства, прогнозує пов'язані з ними ризики й переваги [9 ГІО 1.3.2-3]; пов'язує історичні факти про розвиток держави та права з географічним простором [9 ГІО 2.1.2-1]; визначає належність найвизначніших пам'яток правової культури до історичних регіонів, країн, цивілізацій [9 ГІО 2.1.2-2]; формулює запитання щодо правових наслідків (зокрема, юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства) діяльності людини в природі [9 ГІО 2.2.2-1]; розрізняє первинні та вторинні історичні джерела інформації про державу та право [9 ГІО 3.1.1-1]; визначає сутність, важливість правового акта, його юридичну силу [9 ГІО 3.2.1-1]; виявляє смислові зв'язки між різними фрагментами правової інформації (зокрема, елементами норми права) та її джерелами різних видів [9 ГІО 3.2.1-3];		
--	--	--

обґрунтовує необхідність, попри життєві обставини, добросовісно та в правовий спосіб утверджувати свої права [9 ГІО 6.1.3-2]		
2. Забезпечення прав людини — основна мета діяльності держави		
Пояснює правовий вимір поняття «гідність людини» та ідентифікує в минулому та сьогоденні випадки захисту й порушення гідності людини [9 ГІО 5.1.3-1]; обґрунтовує необхідність поваги до власної гідності та гідності іншої особи в контексті дотримання прав людини [9 ГІО 5.1.3-2]; пояснює залежність перебігу еволюції прав людини від вчинків / діяльності людей і соціальних груп, панівних суспільних ідей [9 ГІО 1.2.2-1]; визначає поєднання політичних, економічних, соціальних, технологічних, культурних та інших чинників, які впливали один на одного й визначали еволюцію прав людини в певну історичну епоху [9 ГІО 4.1.1-1]; аргументує за допомогою історичних фактів вплив на поведінку людини подій, пов'язаних з утвердженням прав людини [9 ГІО 1.2.2-2]; порівнює наміри та результати діяльності історичних і сучасних діячів і суспільних груп, спрямованих на утвердження прав людини в Україні [9 ГІО 1.2.2-3]; висловлює обґрунтовані судження щодо ролі особи, прав, які суспільство й держава надає людині в минулому та сьогоденні [9 ГІО 1.2.2-4];	Поняття і класифікація прав людини. Еволюція прав людини. Загальна декларація прав людини. Конвенція про права дитини. Конституційні права й обов'язки людини та громадянина в Україні. Національні та міжнародні механізми захисту прав людини й дитини. Звернення громадян	Аналіз Конституції України та міжнародно-правових актів, що стосуються прав людини (за можливості англійською мовою). Складання заяви (позову) до національного суду чи європейського суду з прав людини, звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, організацій, медіа, посадових осіб відповідно до їхніх функціональних обов'язків щодо

визначає передумови, розрізняє результати та наслідки еволюції прав людини [9 ГІО 1.2.3-1]; визначає критерії змін у житті суспільства, зумовлених еволюцією прав людини (з допомогою вчителя) [9 ГІО 1.2.3-2]; співвідносить подію, явище, процес у ході еволюції прав людини та історичний період [9 ГІО 1.3.1-1]; за історичними джерелами визначає період еволюції прав людини [9 ГІО 1.3.1-2]; спираючись на логіку причиново-наслідкових зв'язків, прогнозує подальший перебіг процесу еволюції прав людини й оцінює можливі зміни [9 ГІО 1.3.2-2]; пов'язує історичні факти про еволюцію прав людини з географічним простором [9 ГІО 2.1.2-1]; розрізняє первинні та вторинні історичні джерела інформації про еволюцію прав людини [9 ГІО 3.1.1-1]; пояснює різницю між поколіннями прав людини та значущість прав людини для особи, групи людей і суспільства загалом [9 ГІО 5.2.2-2]; аргументує важливість міжнародних і національних документів, що містять стандарти прав людини [9 ГІО 5.2.2-1]; аналізує політичне, суспільне й культурне життя в Україні та світі, виклики для демократії і прав людини [9 ГІО 6.3.1-1]; аналізує причини й наслідки дискримінації та утисків у минулому й сьогоденні [9 ГІО 5.3.2-2];		реалізації своїх прав і законних інтересів. Порівняння змісту Конституції України (розділ 2) і Загальної декларації прав людини Робота в групах з аналізу юридичних ситуацій Практичне заняття «Конституційні права та обов'язки громадян України» Створення презентацій «Права дитини», «Захист України – конституційний обов'язок кожного», «Покоління прав людини» тощо.
---	--	--

пропонує, як протистояти випадкам дискримінації та утискам [9 ГІО 5.3.2-3]; ідентифікує і моделює ситуації, пов'язані з порушенням прав людини, виконанням конституційних обов'язків, зокрема щодо захисту України, обирає способи захисту цих прав [9 ГІО 5.2.1-1]; аналізує середовище закладу освіти щодо поваги до гідності та дотримання прав людини (за критеріями, визначеними в правових актах) [9 ГІО 5.1.3-3]; створює власний інтелектуальний продукт, дотримуючись засад академічної доброчесності [9 ГІО 3.2.2-3]; дотримується принципів академічної доброчесності в навчанні, науковій та іншій творчій діяльності [9 ГІО 6.1.3-3]; обґрунтовує необхідність, попри життєві обставини, доброчесно та в правовий спосіб утверджувати свої права й виконувати обов'язки [9 ГІО 6.1.3-2]; утілює результати пізнавальної діяльності в медіатекстах [9 ГІО 4.3.2-4]		
3. Основи конституційного права		
Характеризує роль Конституції України, засади діяльності та компетенцію вищих органів влади в Україні, а також самоврядних територіальних спільнот, механізми їхнього формування та діяльності [9 ГІО 6.1.1-1]; пояснює та ілюструє принцип верховенства права й розподіл гілок влади, ознаки правової держави та громадянського суспільства [9 ГІО 6.1.1-2];	Вибори — основа демократії. Поділ державної влади. Органи законодавчої та виконавчої влади. Президент України. Судова влада України.	Порівняння вимог до кандидатів у народні депутати, депутати органів місцевого самоврядування та в Президента України тощо.

характеризує роль держави та демократії щодо забезпечення прав людини й створення умов для розвитку особистості [9 ГІО 5.1.4-1]; характеризує взаємозв'язок та взаємну відповідальність громадян і держави в розвитку правової культури та збереженні територіальної цілісності держави [9 ГІО 6.1.3-1]; обмірковує, що може робити для утвердження культури демократії [9 ГІО 5.1.4-2]; пояснює, як належність до різних спільнот (громадяни України, неповнолітні, учнівство), зумовлені цим правові статуси, зовнішні чинники впливають на формування поглядів і переконань [9 ГІО 5.1.1-2]; визначає важливість для себе громадянства України, пояснює свої права й обов'язки як громадянина [9 ГІО 5.1.4-3]; розрізняє права людини й обов'язки громадянина, пояснює взаємозв'язок між правами / потребами та правом і законом [9 ГІО 5.2.2-3]; визначає причини, правові наслідки міграційних процесів, правовий статус іноземців та осіб без громадянства [9 ГІО 2.2.3-1]; бере участь у громадських ініціативах щодо формування інклюзивного простору (спроможний написати звернення із цього приводу до органу влади або місцевого самоврядування) [9 ГІО 2.3.2-2];	Громадянство України: поняття, підстави набуття і припинення в Україні. Правовий статус іноземців та осіб без громадянства	Робота в групах. Аналіз правових актів та юридичних ситуацій. Освітня екскурсія та/або віртуальна екскурсія до органів державної влади або місцевого самоврядування Створення презентацій «Органи державної влади», «З історії українського державотворення», «Президенти України» тощо.
--	--	--

визначає та пояснює, що для нього означає належність до українського народу як соціокультурної спільноти, українське громадянство [9 ГІО 5.1.1-1]; наводить приклади дії пропаганди в суспільстві під час виборчого процесу [9 ГІО 3.3.3-2]; пропонує (з допомогою вчителя) способи розв’язання наявних суспільних правових проблем на основі норм Конституції України, аналізує суспільний і власний досвід [9 ГІО 4.1.3-2]; бере участь у проєктах, спрямованих на утвердження цінності незалежності та територіальної цілісності України [9 ГІО 6.2.1-8]; пояснює важливість правових заходів щодо збереження і популяризації пам’яток історії, культури й бере участь у таких заходах [9 ГІО 2.3.1-1]; чітко формулює та висловлює судження щодо суспільних і правових ідей з урахуванням власного досвіду, різних видів правової інформації [6 ГІО 4.2.3-1]; оцінює та контролює вплив емоцій на свою поведінку в правовідносинах [9 ГІО 5.1.2-2]; застосовує окремі механізми безпосередньої (прямої) демократії, зокрема електронної [9 ГІО 6.1.2-2]; наводить приклади, як громадяни можуть впливати на політичні та суспільні процеси [9 ГІО 6.1.2-1]; використовує принципи врядування, долучається до розроблення правил, які діють у закладі освіти та громаді, виявляє випадки їхнього порушення [9 ГІО 6.1.2-3];		
--	--	--

спільно з однолітками усвідомлено бере участь у громадських заходах або організовує їх [9 ГІО 6.2.1-7]; утілює результати пізнавальної діяльності в медіатекстах [9 ГІО 4.3.2-4]; оцінює якість виконання роботи за допомогою рефлексії та конструктивного зворотного зв'язку [9 ГІО 6.2.2-1]; діє доброчесно з урахуванням своїх емоцій та почуттів інших осіб [9 ГІО 6.2.2-2]		
4. Право у вашому житті		
Дотримується законодавства та суспільних норм і правил, які не суперечать правам людини, сумлінно виконує свої обов'язки [9 ГІО 5.2.2-4]; описує особливості цивільної правосуб'єктності неповнолітніх, права й обов'язки подружжя, права й обов'язки батьків і дітей; називає черги спадкування; розкриває порядок укладання шлюбу, трудового договору, складання заповіту, особливості розірвання трудового договору з неповнолітніми; розв'язує правові ситуації, що регулюються нормами цивільного, сімейного, трудового, адміністративного та кримінального законодавства; пояснює критерії інклюзивності громадського простору [9 ГІО 2.3.2-1];	Цивільна правоздатність і цивільна дієздатність неповнолітніх. Неповнолітні в цивільних правовідносинах. Спадкування і спадщина. Захист прав споживачів в Україні. Сім'я та шлюб. Порядок укладання шлюбу. Права й обов'язки батьків і дітей. Права дитини та їхній захист. Право неповнолітніх на працю. Робочий час і час відпочинку неповнолітніх. Особливості розірвання трудового договору з неповнолітніми. Право дитини на освіту.	Аналіз нормативно-правових актів. Аналіз правових ситуацій та визначення правомірних шляхів їхнього розв'язання. Практичні заняття: «Захист прав споживача», «Адміністративна та кримінальна відповідальність неповнолітніх», «Праця неповнолітніх». Підсумковий навчальний проєкт за

пропонує способи залучення (інклюзії) різних людей у спільноти різного порядку, урахує при цьому думку людей, які потребують такого залучення [9 ГІО 5.3.2-1]; аналізує середовище закладу освіти щодо поваги до гідності та дотримання прав людини (за критеріями, визначеними в правових актах) [9 ГІО 5.1.3-3]; знаходить достовірну інформацію про сутність екологічних проблем і пропонує правові способи їхнього розв'язання [9 ГІО 2.2.2-3]; за визначеними (самостійно або з допомогою вчителя) критеріями добирає правову інформацію для виконання завдання, аргументує свій вибір [9 ГІО 3.1.2-1]; складає список використаних джерел (зокрема, міжнародних і національних правових актів), дотримуючись засад доброчесності [9 ГІО 3.1.2-2]; ставить обґрунтовані / доречні запитання до змісту здобутої правової інформації [9 ГІО 3.2.1-2]; застосовує критерії для визначення достовірності й повноти правової інформації [9 ГІО 3.3.1-1]; класифікує джерела правової інформації на підставі їхньої достовірності, надійності, повноти, офіційного видання, юридичної сили та чинності правових актів [9 ГІО 3.3.1-2]; виявляє факти маніпулювання масовою інформацією, правопорушень у текстових і візуальних джерелах [9 ГІО 3.3.3-1];	Інклюзивний громадський простір та освітнє середовище. Охорона природи. Правові аспекти волонтерської діяльності. Адміністративна та кримінальна відповідальність неповнолітніх	однієї з вивчених тем (за можливості)
--	--	--

формулює запитання щодо діяльності людей, їхньої правомірної (правочини) і неправомірної (правопорушення) поведінки, робить припущення щодо їхнього впливу на суспільство [9 ГІО 4.1.1-2]; розрізняє коротко- та довготривалі правові явища й процеси в хронологічному, географічному, людському вимірах, поняття «строк» та «термін», правові наслідки їхнього настання [9 ГІО 4.1.3-1]; пропонує (з допомогою вчителя) способи розв'язання наявних правових проблем неповнолітніх в освітніх, цивільно-правових, сімейних, трудових, екологічних, адміністративних правовідносинах, аналізує суспільний і власний досвід [9 ГІО 4.1.3-2]; як споживач розпізнає тенденційну інформацію в рекламі товарів і послуг, а також інформацію, що порушує його права як учасника трудових правовідносин в оголошеннях про працевлаштування [9 ГІО 4.2.2-1]; виявляє суперечності, логічні та фактологічні помилки в аргументах [9 ГІО 4.2.2-2]; аргументує власні судження правового характеру за допомогою наявних юридичних досліджень, доступних правових джерел і з урахуванням гуманістичних цінностей [9 ГІО 4.2.3-2]; описує, аналізує, оцінює різні правовідносини, у яких беруть участь неповнолітні, визначає особливості регулювання правових відносин неповнолітніх [9 ГІО 4.3.1-1];		
---	--	--

докладно описує правові проблеми, з якими стикаються окремі особи та різні спільноти в правовідносинах [9 ГІО 6.2.1-1]; аналізує приклади правового вирішення конфліктних ситуацій, які виникають у цивільних, сімейних, трудових правовідносинах неповнолітніх в українському суспільстві [9 ГІО 6.3.1-2]; пропонує правові способи подолання конфліктів у сфері цивільних, сімейних, трудових правовідносин неповнолітніх [9 ГІО 6.3.1-3]; пояснює вплив конкретної юридичної дії (вчинку) і події на правовідносини особи з погляду суспільних потреб та інтересів, важливості для власного правового досвіду [9 ГІО 4.3.2-1]; визначає способи власної участі як неповнолітньої особи в різних правовідносинах у житті класу / закладу освіти / родини / місцевої спільноти [9 ГІО 6.2.1-4]; планує своє життя, участь у правовідносинах у коротко- та / або довготривалій перспективі, планує способи досягнення своєї мети [9 ГІО 5.1.2-3]; формулює та аргументовано висловлює, відстоює в дискусії, що стосується розгляду участі неповнолітніх у правовідносинах, власні погляди та переконання [9 ГІО 5.1.2-4]; оцінює та контролює вплив емоцій на свою поведінку в правовідносинах [9 ГІО 5.1.2-2]; обґрунтовує необхідність, попри життєві обставини, добросовісно та в правовий спосіб утверджувати свої права [9 ГІО 6.1.3-2]; визначає свої сильні та слабкі сторони як суб'єкта правовідносин, формулює способи самовдосконалення для		
--	--	--

підвищення рівня своєї правової культури, правової грамотності [9 ГІО 5.1.2-1]; дотримується принципів академічної доброчесності в навчанні, науковій та іншій творчій діяльності [9 ГІО 6.1.3-3]; утілює результати пізнавальної діяльності в медіатекстах [9 ГІО 4.3.2-4]; оцінює якість виконання роботи за допомогою рефлексії та конструктивного зворотного зв'язку [9 ГІО 6.2.2-1]; діє доброчесно з урахуванням своїх емоцій та почуттів інших осіб [9 ГІО 6.2.2-2].		
--	--	--